

MALÎ PSİKOLOJİ

Ord. Prof. Dr. Günter Schmölders
Köln Üniversitesi

Malî psikoloji, son yıllarda içte ve dışta gelişmiş şekli ile, yeni bir ilim olmak iddiasında değildir; aksine o bütün milletlere, devirlere ve ülkelere ait maliye politikasıyla ilgil tecrübelerin psikolojik görüşler açısından sistematik bir şekilde tanziminden ibarettir.

Bu tecrübeler tam bir açıklıkla göstermektedir ki, maliye politikası, iktisat ve sosyal siyasetin diğer dallarına nazaran daha az tek taraflı olmak durumundadır; nasıl iktisat teorisi, bugün, «*homo economicus*» varsayımını tam bir çoğunlukla reddediyorsa, maliye politikası da «*homo libenter contribuenes*» tasavvurunu kabul etmemektedir.

Bilâkis, böyle bir varsayımın yerine, vergi zihniyeti, vergi ah-lâkı ve «vergi mukavemeti»nin tam bir analizi ikame edilmektedir; bu tip analizlerde ise, psikolojik bilgilerin kullanılması kaçınılmaz bir zarurettir. Fakat, bunun dışında da maliye politikası realitesi, derin psikolojik izahlara muhtaçtır. Meselâ, bu arada, kamu idaresindeki meclis ve «meclis öncesi sahada» ki malî politika ile ilgili irade teşekkülünün psikolojisi, devlet rantiyeri ve vergi ödeyicisi davranışının analizi, ve nihayet, devlet itibarına, kamu istikrazlarında fiyat ve faiz teşekkülüne ve para kıymetine, para sistemine olan itimata esas teşkil eden hal ve şartlar zikredilebilir.

Para ve maliye sahasının daha bir çok fenomenleri de, psikolojisiz izah edilemezler; buna misal olarak, umumiyetle ancak enflasyonun mümkün kıldığı «Para - illizyonu» na, «Swift'in Vergi Kerat Cetveli» ne, sermaye piyasasına olan talep meselesine v.s. işaret edelim. Bundan başka, bir istikrazın halka satılması, kamu esham ve tahvilâtının konversiyonu gibi transaksyonlar, bütçelerin tanzimi, vergi kanunlarının ve reformlarının ihdası, piyasaların ver-

gi nisbetlerinin optimal yüksekliği yönünden araştırılması hususunda ve bunun gibi birçok hallerde maliye politikası, tecrübeler edinen tatbiki psikolojiden başka bir şey değildir. İşte, bu tip tecrübeleri toplayıp, sistematik bir şekilde tasnif ederek istifademize arz etmek malî psikoloji'nin konusudur.

Bu suretle, sayısız psikolojik ekollerden hangisinin —meselâ, felsefi veya antropolojik okulun mu, «davranış» veya Freud, Adler ve Jung'ın» şuur altı psikolojisi'nin mi— esas ittihaz edileceğine dair kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkan soru, kendiliğinden cevaplanmış oluyor. Şüphesiz, bunların hepsi, bilgilerimize katkıda bulunabilirler; ancak, bunlardan hiç biri, diğerine nazaran rüçhan hakkını haiz değildir. Zira, bizim için mühim olan neticelerin teorik izahı, değil, bilâkis neticelerin kendisidir. Maliye politikası sahasındaki davranışların nasıl müşahede edilmesi lâzım geldiğinin tesbiti için, meslek psikolojisinin onların meydana gelişini nasıl izaha çalıştığı değil, bilâkis münhasıran onların meydana geliş ve bunun ne zaman olduğu hususu mühimdir. Hukuk Felsefesi'nin de çözülmemiş problemleri vardır; fakat, bu yüzden adli işlerin tanzimi gayri mümkün olmamaktadır. Ve hattâ, elektro tekniğın, her gün kullandığı elektriğın esas mahiyeti hakkında nisbeten az bilgiye sahip olmasına lüzum vardır. O halde, malî psikoloji, yeni veya özel bir psikoloji teorisi değil, hayvan veya müzik psikolojisi gibi pragmatik bir disiplin daldır. Bütün bu pragmatik psikoloji dalları, davranışların tam bir müşahedesini için asırlarca yapılan zahmetler neticesinde elde edilen bilgileri, sistematik bir şekilde toplamak, tanzim etmek ve bunları değerlendirmekle meşgul olmaktadırlar.

Binaenaleyh, malî psikolojinin kaynakları, her şeyden önce, bütün ülkelerin ve devirlerin maliye politikasıyla ilgili pratik tecrübeleridir; ayrıca, maliye politikasının tanzim etmiş olduğu normatif «esaslar» da, psikolojik tefsire müsait pek çok tabikî bilgi ihtiva etmektedirler. Bu meyanda meselâ bütçenin tanziminde riayeti gereken esaslar, vergi prensipleri ve «malî istikrar» veya bugün kendisinden çok bahsedilen «daimî büyüme» prensipleri zikredilebilir. Maliye ilminin bu öz tatbiki materyeline, Biyoloji ve Psikoloji, Sosyoloji ve Sosyal - Psikoloji, Ahlâk ve Devlet ilmi, Ceza Hukuku ve Kriminoloji ve hattâ Hayvan Sosyolojisi ve Psikolojisi (Tier - «Ethologie») gibi komşu ilim dallarının contribution'u inzıam etmektedir. Nihayet ad hoc yapılan araştırmalar, istatistik ve tatbikatla ilgili raporlar, mevzuatın değerlendirilmesi, meclis müzakereleri, keza pi-

yasa ve düşünce anketleri, kıymetli bilgiler vermek suretiyle malî psikoloji için kaynak teşkil edebilirler.

A. PUVIANI'nin «Malî İllizyonlar Teorisi» adlı eserinin neşrin-den beri, bu nevi bir araştırma yapılmadı. O bakımdan, gerek ma-liye ilmi, gerekse psikoloji sahasında, asrımızda toplanmış olan bil-gileri yeni bir deneme içinde mezcetmek zamanı gelmiş bulunmak-tadır.

Malî Psikoloji'ye müteallik araştırmanın esas sahaları olarak, para ve maliye politikasının üç büyük soru manzumesini görmek-teyim :

1. *Halkın «Vergi Zihniyeti» nin Araştırılması*, yani onun ver-gilendirme karşısındaki tutumunun tetkiki. Her özel «vergi muka-vemeti» nin ve binnetice, muayyen vergi ve vergi şekillerinin (Gelir vergisi, Servet Vergisi, Muamele Vergisi) verimliliğine esan teşkil eden bu vergi zihniyeti, gerek milletlerarası, gerekse bölgelerarası mukayese yönünden tetkik edilmek mecburiyetindedir. Fransız ve İtalyanlar'ın vergi zihniyeti, dikkate değer ölçüde, İngiliz ve İskan-dinavlar'ın vergi zihniyetinden ayrılmaktadır, fakat, bu husuta, Kuzey ve Güney Almanya, şehir ve eyalet, Hamburg ve Köln ara-sında da tam ve sarîh surette tespiti gereken karakteristik fark-lar mevcuttur. Bu müşahede, tarihî açıdan da doğrudur; zira, umu-miyetle birinci derecede verginin meşruiyetinin mühim olduğu Or-taçığın vergi zihniyeti, modern refah devletinin veya zamanımızın totoliter devletlerinin vergi zihniyetinden çok bâriz olarak ayrı-lmaktadır.

Müteakiben, bu «vergi zihniyeti» nin bir netice tezahürü olan «vergi mukavemeti» fenomeninin tetkiki icabeder; vergilendirme, ülkelere, vergi şekillerine ve vergi nisbetlerinin yüksekliğine göre değişen ölçüde bir mukavemete mâruz kalmaktadır. Biz burada, Gerloff'a nazaran «vergi mukavemeti»nin aktif ve pasif şekil-leri ile verginin kanunî ve gayri kanunî reddi hâdiselerine taallük eden meşru ve gayri meşru davranış tarzları arasında bir tefrik yap-maktayız. «Vergi ahlâkı», daha doğru bir ifadeyle, vergilendirme ve vergi mükellefi «ahlâkı», bu kısım la vasıtasız bir şekilde irtibat ha-lindedir. Burada bahis konusu olan yalnız vergilerin «âdilliği» ile ilgili iskolistik münakaşalarda rol oynayan meseleler değil, bilâkis, aynı zamanda, temel ve vatandaşlık haklarının unsurları, mülkiyet

hakkı ve onun fikrî - ruhî kökleri vatandaşlık şuuru ve bunun neticesi olan fedakârlık, ve nihayet, vergi disiplini veya onun aks olan haller (meselâ vergi grev ve «Poujadismuss» gibi) bahis konusudur.

Maliye politikası için mühim olan diğer bir husus, vergi mukavemetine nasıl karşı gelineceğidir; maliye politikası, vergi mukavemetini «kırmalı» mı, yoksa ondan sakınmalı mı? Başka bir ifadeyle, «vasitasız» mı, yoksa «vasıtalı» vergileri mi tercih etmeli? Mevcut vergi zihniyetine göre vergiye mukavemetin en kuvvetli olduğu memleketlerde, vergilendirme, ekseriya vasıtalı vergileri vasitasızlara tercih etmektedir;; diğer taraftan, İngiltere ve İsveç gibi yüksek vasitasız vergilerin hâkim olduğu memleketler, psikolojik tesiri olan indirim, prim v.s. gibi tedbirlerden müteşekkil bir sistem geliştirmişlerdir.

Bu sahada teşekkül eden ve «masraf yapmak'tan vergi irtikâbına kadar giden ekseri menfi halleri devamlı olarak islah edebilmek için «vergi pedagojisi» fikri, gerek vergilendirme gerekse vergi müellefi yönünden önem kazanmaktadır; bundan devletin daha iyi «public relations» fonksiyonu ile münasebet halinde ilerde söz edilecektir. Bu nevi bir vergi pedagojisi hususunda, son yıllarda Köln Maliye Araştırma Enstitüsü diğer büyük Alman araştırma enstitüleri ile birlikte birkaç büyük anket yapmıştır. Bu anketlerin hedefi, her şeyden önce, Alman halkının devlet ve vergiye olan tutumunu, vergilere dair malûmatını, vergi zihniyeti ve vergi ahlâkını araştırmak idi. Bu anketlerin değerlendirilmesi - ki henüz tamamlanmamıştır -, bu arada enteresan neticelere münce olmuştur. Meselâ, bir vergi günahkârı (yani, vergi kaçırın bir kimse) ankete dahil olan kimselerin ekseriyeti tarafından «kurnaz bir ticaret adamı» na eşit tutulmaktadır; bu yüzden, vergi kaçakçılığı, ahlâkî yönden zararsız, ticarî hayat için tabîî, ve bazen hemen hemen kaçınılması imkânsız bir davranış olarak kabul edilmektedir. Ancak, anketlerimiz gösterdiği aynı meselenin diğer yönüne gelince; fikirleri sorulan kimselerin çoğu, Almanya'yı —Sovyet Rusya muvacehesinde bile— Dünyanın en ağır vergilendirilen memleketi olarak telâkki etmekte ve tarihimizin hiç bir devrinde, vergilerin bugünkü kadar istemiyerek ödenmediğini kabul etmektedir.

Maamafih, vergi devletinin böyle bir reddine mukabil, bazen «subvensiyon zihniyeti» diye tasvif ettiğim bir hak iddiası tutumu mevcuttur; buna göre devlet, münhasıran, bütün vatandaşların ve

grupların münferit iktisadî menfaatlerini teşvik ve garanti etmek için mevcuttur. Yine anketlerimize göre, vergi yükünün münferit gelir tabakalarına dağılımı, gayri âdil addedilmekte ve yalnız pek az kimse, bu vergi yüküne karşılık devletin mütekâbil bir hizmeti olduğunu kabul etmektedir. Her grup, kendi öz menfaatlerine hizmet eden nevideki devlet masraflarını minimum olarak göstermektedir: Meselâ, ziraatçılar, devletin en az ziraate subvansiyon verdiğini kabul ediyorlar v.s. Genellikle, Devlet ve vergiye olan tutum hususunda, münferit meslekler; muhtelif yaş ve gelir grupları bakımından karakteristik farklar mevcuttur. Bilhassa, memur sınıfının tutumu pozitif görünmektedir; buna mukabil, köylüler hiç memnun değildirler. Keza, garip bir tarzda, geliri en düşük olanlar değil, bilâkis, geliri 500 DM etrafında olan orta gelir sınıfları memnun değildirler. Yaş tasnifinde 25 - 30 yaşlarındaki kimselerden müteşekkil grubun tutumu da, bu yöndedir; zira bunlar henüz yüksek bir gelire sahip olmadıkları ve fakat bir aile kurmak, daha yüksek bir hayat standardına ulaşmak istedikleri için, Devletin vergi taleplerine tam bir isteksizlikle karşı durmaktadırlar.

2. *Kamu Kredisinin Psikolojik Esasları.* Bu problem sahası için kaynağı bilhassa Fransa olan ve psikolojik değerlendirmeye muhtaç etraflı tatbiki bir materyal senelerden beri mevcuttur. Bir taraftan, vatandaş zihniyeti, diğer taraftan emniyet düşüncesinin ve rantiyeye zihniyetinin, eskiden beri, kamu istikrazlarının gönüllü satın alınmasına tesir ettiği bir vâkiadır; Devletin itibarı ve onun muhtemel veya gerçekten vukubulan Devlet iflâsları ile tehlikeye mâruz kalması, kamu «sermaye piyasası»na da ve kamu teşekkülleri esham ve tahvilâtının cazip gösterilmesinde başvurulan teknik ve taktik, bunun delilidir.

Bazı devletlerin gelir politikalarının ağırlık merkezini vergiler yerine istikraz ihracına vermeleri, bu hususta kâfi derecede ışık tutucu mahiyettedir. P. Leroy - Beaulieu, daha 50 yıl önce, Fransa ve İngiltere gibi iki Batı müttefikinin takip ettikleri hususuna dikkati çekmiştir; Büyük Britanya, masrafların hemen hemen yarısını ilâve vergilerle karşılarken, Fransa, harbi % 95 nisbetinde kredi ile finanse etmişti. Bu vakıa, yalnız her iki hükümetin farklı kuvvette oluşunun ifadesi değil, bilâkis, aynı zamanda, her iki ülke halkının devlet ve vergi zihniyetindeki derin bir farklılığın neticesidir.

Devlet kredisinin esasları ve hudutları, halkın muayyen sosyal-psikolojik tutumunda mündemiğdir. Bir kere, genel olarak tasarrufa, fakat bilhassa sabit faizli kıymetli evraklar şeklindeki tasarrufa olan tutum - ki bu, para sistemine olan itimat ile sıkı bir irtibat halindedir - burada mühim olan hususlardandır. Diğer taraftan, Devletin malî işlerine olan itimat - ki bu da, daha evvelki kamu istikrazlarından edinilen tecrübeye bağlıdır - söz konusudur. Bundan başka, kamu oyunundaki istikrarsızlık, ve onun ikna edici veya tamamen demogojik mahiyette olan parolalara müsait oluşu da, ayrıca kayda değer hususlardandır. Böylelikle, devlet kredisinin hudutları, sadece sosyal hasıla veya millî gelirin yüksekliği ile tayin edilemez; bilâkis onlar, psikolojik bir mahiyet arz etmektedirler. Bütçe ve malî âleniyetin sebepleri, denk bütçeli bir malî durumun ehemmiyeti, bununla sıkı irtibat halindedir.

3. *Kamuoyunun Para Kıymeti Hakkındaki Tutumu.* «Kamuoyu»nun esasen ne olduğu hususundaki ihtilâf bir tarafa, mer'î paraya olan itimadı, para kıymeti suurunu veya para sistemine olan itimadı sarsıntıdan korumanın para ve maliye politikası için haiz olduğu büyük önem, her türlü şüpheden âridir. Para kıymeti muvacehesindeki bu tutum, kamuoyu mefhumundan ne anlaşılırsa anlaşılınsın, onun bir unsurudur. Almanya gibi enflasyon geçiren bir ülkede - para sistemine olan itimadın korku ve itimatsızlığa tahavvül etmeğe başladığı sınır, yıllardan beri istikrarın hâkim olduğu ülkedekilere nazaran daha yakındır; ALBERT AFTALJON'un «Döviz Krizinin Psikolojik Teorisi» halkın para sistemine olan itimadı için de mutatis mutandis vârittir.

Halkın - endeks ile garanti edilmeyen paranın genel bir reddinin ilk ön kademesini teşkil eden endeks ücretlerini ve uzun vâdeli mukavelelerdeki endeks şartlarını talep etmeksizin-hangi derece ve tempodaki genel fiyat yükselmesine müsamaha edeceği hususu, özel sektörün çoktan beri gayeleri için kendine mal ettiği *kamuoyunun teşekkülü ve ona tesir ile ilgili sosyal - psikolojik kamunlara istinat* etmektedir. Paraya olan itibar, ancak onun uzun vâdeli para transaksyonlarını mümkün kılan «nötür»lüğünün genel olarak tanınmasıyla devam edebilir; mamafih, parayı red sınırının erişilmesiyle en iyi Merkez Bankasının dahi mâni olamayacağı genel bir para spekülasyonu vuku bulur. Böylece, enflasyon problemi, büyük ölçüde psikolojik ve sosyolojik bir mesele olarak ortaya çık-

maktadır. İşte, malî psikoloji, para kıymeti şuurunu için vârit olan bu nevi tehlikeleri de mülâhazalarına dahil etmek zorundadır.

Binaenaleyh, malî psikolojinin işğal konusu olan büyük soru manzumelerine dair bu kısaca toplu bakışı neticelendirirken daha iyi «public relations» in devlet için haiz olduğu öneme de işaret etmek lâzım. 19. uncu asrın icabları için yeterli olabilmekte olan sırf bir «bütçe âleniyeti» yerine, modern halk demokrasisi devrinde, kamuoyunu —en geniş tabakalarını kapsayacak şekilde— kazanmak zarureti kaim olmaktadır. Siyasî hayatın bütün müesseseleri hakkında yapılan «günlük plebist» e sahne olan kamuoyu, ancak tenvir edildiği ve yeter derecede bilgi ile teçhiz edildiği takdirde, her yerde hazır ve uyanık olan sağ veya sol temayüllü demagoglara karşı koyabilir.

Şüphesiz, bu dâva bugün artık yalnız vatandaşın kendi esas ilgisine terkedilemez. Bilâkis, her gün her ferde nüfuz eden açık ve gizli reklâm, propagandaların çokluğu dolayısıyla devletin de, «public relations» yönünden bazı gayretler sarf etmesi gerekmektedir; zira, ancak bu takdirde devamlı olarak modern kitle haberleşme vasıtalarına muhatap olan vatandaşın gözünden kaybolmaması mümkündür. Bu mânadaki «aktif malî âleniyet», geniş halk tabakalarına kamu maliyesi problemlerinin gerçek ve tam, ikna edici ve anlaşılır, bilhassa öz görüşe dayanan bir tablosunu vermek amacıyla bütün devlet organları tarafından sarf edilen entensif, şuurulu ve müstakil bir çabadır.

Bu esnada, alâkanın mevcudiyetini şart koşmak veya —meşrutiyet devrinde olduğu gibi— sadece alâkalılara yönelmek, artık kâfi gelmemektedir, bilâkis, umum ile ilgili modern çalışmanın münhasıran malûmat vermeyip, aynı zamanda bu malûmat için alâka da uyandırma çarelerini araması esastır. Modern bir bütçe gibi muğlâk; mufassal ve güç anlaşılır bir hesap eserinin sadece neşri, genel tefsiri ve basın kanalıyla yayılması, vatandaşların bütçede adedî ifadelerini bulan problemlere içten iştiraki yerine kaim olmaz. Ancak, modern vatandaş onun için esas olan —arzu edilen ve edilmeyen— bütün malûmatın ayağına kadar gelmesini tabîî telakki eder; ayrıca, genellikle yalnız ona şahsen hitap eden yoğun olmayan haberlere ilgi gösterir. İşte, bu yüzden «aktif malî âleniyet»in önem ve zarureti büyüktür.

Böyle bir talepten doğen münferit pratik soruları, tabiatıyla burada daha yakından tetkik etmek kabil değildir; maamafih, netice itibariyle denilebilir ki, modern devlet ve idare teşkilâtının kompleks strüktürünü seçmen ve vergi mükellefleri için tekrar müşahhas bir hale getirmek vazifesi ne kadar güç ve çok taraflı ise, diğer taraftan bu sahada kaydedilecek bir başarı da birinci derecede bir «entegrasyon faktör» üdür; ancak, bu sayede, vatandaşlar —büyük endişe verici bir tarzda uzaklaşmakta oldukları— bir arada yaşama şuuruna kavuşurlar.
